

‘Een werkzaam leven in dienst van de waterstaatsgeschiedenis’

Laudatio uitgesproken op donderdag 2 november 2006 ter gelegenheid van het afscheid van prof.dr. Gerard van de Ven als hoogleraar waterstaatsgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam

J.A.J. VERVLOET

In een reeks aansprekende bijdragen is in de afgelopen uren in deze gewijde ruimte, ter ere van de scheidend hoogleraar Van de Ven, stilgestaan bij diverse innovatieve onderwerpen waardoor de waterstaatsgeschiedenis zich gedurende de afgelopen jaren zowel in het wetenschappelijke als in het maatschappelijke veld heeft kunnen onderscheiden. Alleen al het feit dat we hier bijeen zijn en dat zovele sprekers bereid waren om bij deze gelegenheid het beste van hun onderzoeksresultaten te presenteren, wijst op de bijzondere positie die Van de Ven tot op de dag van vandaag in de kring van waterstaatshistorici inneemt. Zijn afscheid mocht niet ongemerkt voorbijgaan. Dit wordt nog eens onderstreept door het grote aantal collega's en andere genodigden die deze bijeenkomst met hun komst hebben verblijd.

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
16 (2007) 1, 56-60

Men beseft hier en nu afscheid te nemen van een bijzonder persoon, een ‘fenomeen’, een *grand old man*, een *primus inter pares*, die jarenlang een stempel heeft gedrukt op het vakgebied dat op ons aller warme belangstelling mag rekenen. Men erkent allerwegen de grote verdiensten van Van de Ven voor de ontwikkeling van de waterstaatsgeschiedenis, een vak dat hij, bijgestaan en ondersteund door de Stichting Schilthuis Fonds en de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis, gedurende een achttal jaren aan de Universiteit van Amsterdam heeft mogen doceren.

Als voorzitter van het curatorium voor de leerstoel van professor Van de Ven mag ik thans deze feestelijke bijeenkomst besluiten met het uitspreken van een officiële lofprijzing. Welnu, welke voortreffelijkheden kunnen wij, wanneer we leven en werken van de scheidend hoogleraar waterstaatsgeschiedenis overzien, aanvoeren? Mijns inziens draait het daarbij in hoofdzaak om de beantwoording van twee vragen: wie is Van de Ven en wat heeft hij uitgevoerd?

De eerste vraag is zowel gemakkelijk als moeilijk te beantwoorden. Gemakkelijk wanneer het gaat om zijn curriculum vitae; na enige navraag en met wat hulp komen we daar wel uit. Moeilijker wordt het wanneer we zijn persoonlijkheid naar waarheid willen invullen. Hiervoor kon ik te rade gaan bij zijn naaste verwanten, aangevuld door mijn eigen oppervlakkige en subjectieve indrukken en ervaringen. Men vergeve mij de eventuele lacunes en de fouten die hierbij kunnen optreden.

Laten we met het CV beginnen. Geboren in Breda op 28 oktober 1941, genoot hij een middelbare opleiding aan de Rijks-HBS te Breda, die in 1960 met een diploma werd afgesloten. Het sprak haast vanzelf dat hij, afkomstig uit een rooms-katholiek nest, in Nijmegen een academische studie aan de toenmalige Katholieke Universiteit, thans Radboud Universiteit, zou volgen.

Eigenzinnigheid is een karaktertrek die Gerard niet vreemd is. Deze openbaarde zich al direct in zijn studententijd. Hij trad namelijk als lid en bestuurslid toe tot Diogenes, een progressieve studentenvereniging, die de tegenpool vormde van Carolus Magnus, het corps. Als studie koos hij voor de geografie. Na het afleggen van zijn doctoraalexamen sociale geografie met verzwaard bijvak geschiedenis, in 1969, werd hij leraar aardrijkskunde en geschiedenis aan het Dominicuscollege, thans de Scholengemeenschap Nijmegen-West.

Maar naast zijn leraarschap openbaarde zich bij hem ook belangstelling voor het echte academische handwerk. Het begon in 1964 als een bestudering van de aanwezige literatuur in verband met een veldwerk op het terrein van de fysische geografie onder auspiciën van het Geografisch Instituut van de Nijmeegse universiteit en mondde op 9 september 1976 uit in de succesvolle verdediging van een proefschrift getiteld *Aan de wieg van Rijkswaterstaat. Wordingsgeschiedenis van het Pannerdens Kanaal*. Hierin kwam zijn belangstelling voor historisch onderzoek en waterbeheer duidelijk tot uitdrukking. Van de Ven omschrijft zichzelf als een geograaf, die de lust niet kan weerstaan om in historische bronnen te duiken. Die historische invalshoek kwam niet alleen tot uiting in zijn verzaamd bijvak geschiedenis maar leidde ook tot de opmerkelijke keuze van zijn promotor, de historicus prof. J.J. Poelhekke, die onder de letterenfaculteit ressorteerde.

Tussen de bedrijven door veranderde hij in 1973 van functie door als bibliothecaris bij het Geografisch en Planologisch Instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen aan de slag te gaan. Zijn toewijding aan de 'geschiedenis ten behoeve van de geografie, waarbij ontwikkelingen in chronologische volgorde worden behandeld', maakte hem ook bij uitstek geschikt om zich in Nijmegen, naast zijn bezigheden in de boekerij, te afficheren als historisch-geograaf en zijn kennis over dat vak op studenten over te dragen. Hier kwam toch weer de gedreven aardrijkskundedocent om de hoek kijken.

We vragen ons af: vanwaar toch die belangstelling voor het water? Wanneer we kijken naar Breda, de plaats van herkomst van onze scheidende hoogleraar, dan was die stad toch niet bepaald het brandpunt van waterstaatsactiviteiten. Op het gevaar af de heren Leenders en Van der Weijden ernstig voor het hoofd te stoten, meen ik dat in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw noch de Mark, noch de Aa of Weerijns en evenmin de turfvaart zoveel invloed kunnen hebben gehad dat een direct verband met het ontstaan van belangstelling voor waterbeheer bij Van de Ven voor de hand ligt. Ik neig tot een andere verklaring, namelijk dat Nijmegen dichtbij het punt ligt waar, de Schelde niet meegerekend, nagenoeg alle rivierwater onze delta binnenkomt. De stad vormt de sleutel tot de Gelderse Poort. Hier is bij uitstek sprake van gebeurtenissen die van grote betekenis zijn en waren voor de waterhuishouding van ons land. De aanleg van het Pannerdens Kanaal was één van die gebeurtenissen; misschien wel een van de meest ingrijpende in eeuwen, die de geograaf Van de Ven boeide.

Daarnaast kan het zijn dat onze held – bewust dan wel onbewust – als student geïnspireerd is geraakt door de Nijmeegse hoogleraar sociale geografie Cools die, getuige zijn in 1948 verschenen boek *Strijd om den grond in het lage Nederland. Het proces van bedijking, inpoldering en droogmaking sinds de vroegste tijden*, een bijzondere belangstelling voor het historische waterbeheer aan de dag legde, zij het dat in diens boek nauwelijks iets over rivierwaterbeheersing in het verleden wordt gemeld.

We keren, na dit korte discours over het waarom, terug naar het CV en constateren dat de belangstelling van Gerard zich zeker niet alleen tot het historisch waterbeheer beperkte. Ik memoreer hier de studie van dr. Paul Thissen over *Heideontginning en modernisering in het bijzonder in drie Brabantse Peelgemeenten 1850-1940*, waarbij Van de Ven optrad als aanvrager bij NWO, begeleider en copromotor. Dit proefschrift verscheen in 1993. Het resultaat kenmerkt de geograaf Van de Ven als een meester op vele wapens, die veel betekende voor de inhoud van het onderzoek in Nijmegen.

De afgelopen decennia is de onderzoekswereld echter opgeschrikt door een niet aflatende stroom reorganisaties die met afvloeiing van personeel gepaard gaan. Ook aan Van de Ven is dit gebeuren niet voorbijgegaan. Hij maakte, ten behoeve van een collega, in 1991 gebruik van de 'vijftig-plus-regeling' waardoor hij zich ongestoord aan onderzoek kon wijden. Het siert Gerard dat hij daarna zijn inspanningen op het gebied van het onderzoek naar het historisch waterbeheer verder uitbouwde en talrijke waardevolle publicaties op dat terrein het licht deed zien. Zijn werk is zijn hobby en dus ging hij er enthousiast mee door als zelfstandig gevestigd wetenschappelijk onderzoeker. Die publicaties vormden mede de grondslag voor zijn benoeming in 1998 tot Bijzonder

hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis vanaf 1500 tot heden, in het bijzonder van het Ancien Régime, aan de Universiteit van Amsterdam. Voor het tijdvak van 15 september 2003 tot 28 oktober 2006 volgde een verlenging van de aanstelling met drie jaar, zodat de leerstoelhouder in totaal acht jaar in functie is geweest.

En dan nu de meer persoonlijke toets. Hoe zit de scheidende hoogleraar eigenlijk in elkaar? Het valt niet mee een aansprekende karakterschets te geven. Hoe doen we recht aan de persoon en vermijden we het karikaturale? Toch is het voor een goed begrip zo nu en dan nuttig specifieke karaktertrekken wat aan te dikken. Neem mijn uitspraken dus alstublieft met een flinke korrel zout.

De vraag die als eerste rijst, is of we hem mogen aanmerken als een echte 'Brabo'. De van huis uit Nijmeegse filosoof en psycholoog Alphons Chorus omschrijft de West-Brabanders als lieden die invloed van Holland hebben ondergaan en daarom zakelijk, energiek, doortastend en economisch gericht zijn. Meer algemeen omschrijft hij de Brabander als taai en bijzonder volhardend. Voorts enerzijds sober maar daarnaast ook gulhartig en nonchalant. Gerard heeft inderdaad veel van dat als typisch katholiek beschouwde levensbesef: werken maar ook ervan genieten; morgen komt er ook nog een dag.

In ieder geval komt hij op mij over als een beminnelijk mens. Hij is ook zeer bescheiden: wat dat betreft mag het welhaast een wonder heten dat hij tot de dikwijls zo hanige professorenkaste is togetreden.

Hij behoort uit wetenschappelijk oogpunt zeker niet tot de 'rekkelijken', maar overduidelijk tot de 'preciezen'. Gerard heeft namelijk een verschrikkelijke hekel aan onnauwkeurigheden en halve waarheden. Zijn publicaties munten uit doordat alles daarin eindeloos is gecheckt en hercheckt. Hij is niet gauw tevreden, een vijand van de Franse slag. De man die wij huldigen wil graag altijd 'tot het gaatje gaan'. Datzelfde geldt ook voor de werken die hij samen met anderen schrijft of redigeert. Niet zelden leidt dit tot wanhoop van mede-auteurs, redacteuren en uitgevers, omdat deadlines door zijn hang naar perfectie vaak in meerdere en zelden in mindere mate worden overschreden. Over deadlines gesproken: hij wacht vaak tot het laatst met aanleveren van kopij en 'vlamt' dikwijls pas op het laatste moment. Hij wacht op inspiratie en presteert het beste onder druk. Hij houdt ook niet zo van knellende banden en vertoont in de omgang met de medemens een gezonde anarchistische levenshouding. Te veel regelgeving stuit hem tegen de borst. We hebben te maken met een zich onafhankelijk voelend en gedragend mens.

Gevoel voor genieten van het leven is bij Gerard aangeboren. Hij houdt van fraai ingerichte huisinterieurs en geniet samen met zijn vrouw Celestine van de tweede woning in Amsterdam die als uitvalsbasis dient om de veelheid aan hoofdstedelijk cultuuraanbod des te beter te kunnen consumeren.

Opvallend was tot voor kort zijn gedrevenheid als fietser. Het is verschillende malen voorgekomen dat hij de afstand tussen Nijmegen en Wageningen moeiteloos per fiets overbrugde. Na de bespreking keerde hij dan weer zonder morren per fiets terug. Zelf herinner ik mij samen met hem ooit een bijzonder onderhoudende fietstocht vanuit Rotterdam naar Brielle en terug te hebben ondernomen.

Deze verwoede fietser is niet in het bezit van een rijbewijs. Het ontbreken van dat papier heeft hem ongetwijfeld veel extra kennis over het Nederlandse landschap opgeleverd. Zijn onderwijs in het veld vindt ook per fiets plaats. Zijn fietsexcursies zijn befaamd. Hij is ermee begonnen voor de leden van Numaga, de Nijmeegse historische vereniging. Vervolgens moesten de Amsterdamse studenten eraan geloven. Maar ook voor de geografendagen en excursies van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis en de historisch-geografische sectie van het KNAG is Gerard vele malen op zijn fiets uitgerukt. Daar, in informele kring, in het landschap, dichtbij de materie, waarbij onthaasting de sfeer bepaalt, leer je het meest van hem.

Overigens, dat heel precies waarover ik met betrekking tot zijn wetenschapsbeoefening sprak, treedt ook duidelijk voor het voetlicht in zijn huis. Geen boek staat scheef of is in een verkeerde rubriek ingedeeld. Slonzige boeken worden opnieuw ingebonden. Hier

heerst de klare geest van de ware bibliofiel, ongetwijfeld samenhangend met de eerder aangestipte ervaring op het terrein van het boekbeheer.

Bij het begin stelden we twee vragen: wie is Van de Ven en wat heeft hij uitgevoerd? In al zijn onvolkomenheid hebben we de eerste vraag nu getracht te beantwoorden. Zo nu en dan passeerde daarbij ook al informatie over wat hij in zijn loopbaan presteerde.

Het is eigenlijk teveel om in kort bestek te vermelden. We telden in een voorlopige inventarisatie vijftien boeken die geheel of gedeeltelijk door hem zijn samengesteld. Daarnaast zesendertig artikelen. Als promotor heeft hij tot dusverre drie promovendi bijgestaan bij het succesvol afronden van hun proefschrift. Als ik mij niet vergis staan er nog vier promoties op stapel. Ook maakte hij talloze keren deel uit van de corona bij promoties aan andere universiteiten. Dit laatste maakt duidelijk dat zijn kennis van zaken ook bij de andere instellingen van wetenschappelijk onderwijs hoog wordt aangeslagen en op prijs gesteld. Hetzelfde blijkt uit de adviezen die hij als deskundig hoogleraar en onderzoeker aan verschillende officiële instanties heeft uitgebracht.

Als bijzonder hoogleraar heeft hij verder veel gedaan om waterstaat en waterstaatsgeschiedenis ook buiten de muren van de universiteit onder de aandacht van de samenleving te brengen. Hiervan getuigt een veelheid aan lezingen voor alle mogelijke instanties en gezelschappen, leken en deskundigen. We mogen in dit verband vanzelfsprekend de excursies niet vergeten, waaraan ik al eerder refereerde.

Zijn voorlichtende taak heeft hij voorts met verve vervuld in de media. Hij trok zich niet terug in zijn ivoren toren maar nam op de voor hem zo kenmerkende, geserreerde wijze deel aan het debat over watermanagement. Talrijk zijn de interviews in de geschreven pers, maar we hoorden en zagen hem ook talloze keren optreden voor radio en televisie. De voortdurende wateroverlast gedurende het laatste decennium, de overstroming van de Maas, het hoge water dat bijna leidde tot de inundatie van het Gelderse riviereengebied, de dijkverzwaring, de vorming van overlaatsystemen en retentiebekkens en het uitvoeringsprogramma *Ruimte voor de Rivier* waren onderwerpen die steeds mochten rekenen op zijn deskundig commentaar.

Daarbij liet hij zich niet leiden door de waan van de dag. Hij blonk uit door een relativerende kritische opstelling en trachtte, gesteund door historische referenties, het grote publiek en de betrokken instanties een spiegel voor te houden. Was het wel waar dat nooit eerder een dergelijke waterstand was voorgekomen en was de overstroming niet de eigen schuld van de gedupeerden omdat zij in het winterbed van de rivier hun woning hadden gebouwd? Het werd hem niet altijd in dank afgenomen, maar de maatschappelijke betekenis van de leerstoel is er zeker aanzienlijk door geprofileerd.

Terugkerend naar de betekenis van de publicaties van de scheidende hoogleraar is het in het kader van mijn laudatio ondoenlijk over al dat moois thans in detail uit te wijden. Wellicht kan dit in de nabije toekomst bij een andere gelegenheid worden uitgewerkt. Ik wil echter graag één uitzondering maken en dat is het boek waarvan in 1993 de eerste druk verscheen, getiteld *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland*, waarover Van de Ven de redactie voerde maar waarin hij ook zelf waardevolle bijdragen schreef. Ik meen dat hij zich met dit boek ten zeerste heeft verplicht aan iedereen die de waterstaatsgeschiedenis en de historische geografie in ons land een warm hart toedraagt. Het werk heeft zeer bijgedragen tot een verbreiding van deze kennis onder brede lagen van de bevolking. Het is qua impact vergelijkbaar met *Nederland als polderland. Beschrijving van den eigenaardigen toestand der belangrijkste bijzonderheden toegelicht door kaarten en teekeningen* dat door de grote Beekman werd samengesteld. Mogen we niet voorzichtig stellen dat Van de Ven zich met zijn standaardwerk heeft opgewerkt als de Beekman van nu?

Te meer is *Leefbaar laagland*, waarvan in 2003 de vijfde geheel herziene druk verscheen, te beschouwen als een boek met bijzondere uitstraling, omdat, naast de Nederlandse editie, ook een Engelstalige editie het licht zag, zodat de waterstaatsgeschiedenis van ons land in internationale kring veel toegankelijker is geworden. Voorheen fungeerde alleen

de in 1948 verschenen, zeer beknopte introductie van Van Veen, getiteld *Drain, Dredge, Reclaim. The art of a nation*, als zodanig.

Alles bij elkaar genoeg om ons over te verblijden. Maar U zult zich afvragen: hoe nu verder? Tot 28 oktober 2006 heeft Van de Ven zijn leerstoel bezet gehouden. In feite is hij thans al emeritus. Wordt de leerstoel na hem nog ingevuld? Ik mag U geruststellen. Mede dankzij de invulling die Van de Ven de afgelopen jaren aan zijn hoogleraarschap heeft gegeven zijn de betrokken partijen, het Schilthuis Fonds, de Universiteit van Amsterdam en de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis, in principe akkoord met continuering. Over niet al te lange tijd mag U dan ook een advertentie verwachten waarin kandidaten worden opgeroepen naar de vrijgekomen positie te solliciteren.

Dames en heren, het moge duidelijk zijn dat onze emeritus veel heeft betekend voor de actualisering en de verbreiding van onze kennis over waterstaatsgeschiedenis. Watermanagement nu en in het verleden is, mede door hem, een *hot item* geworden. In allerlei gremia wordt steeds meer aandacht aan dit onderwerp besteed. De groeiende belangstelling komt naar voren bij hen die zich met ons erfgoed bezighouden maar ook bijvoorbeeld bij historisch-ecologen.

Voor de eerste groep levert de waterstaatsgeschiedenis een belangrijke bijdrage aan de discussie over behoud en ontwikkeling van landschappelijke verschijnselen die met de historie van het waterbeheer samenhangen. Zeker in een sector die staat voor dynamische veranderingen is bezinning over de toekomst van oude waterstaatkundige objecten en ensembles op zijn plaats. Onderbouwing van keuzes vanuit de waterstaatkundige sector zelf lijkt geboden omdat hier bij uitstek deskundigheid aanwezig is. De historisch-ecologen beseffen steeds meer dat water een belangrijk onderdeel uitmaakt van onze omgeving en dat contacten met de waterstaatsgeschiedenis onontbeerlijk zijn voor een goed begrip van de processen die in het verleden plaatsvonden. Hiermee wordt de grondslag gelegd voor een verbreding en een verdieping van de waterstaatsgeschiedenis. Dit biedt een goed vooruitzicht voor de toekomst. Een beter einde aan deze *laudatio* kunnen wij ons niet wensen.

Ik dank U voor Uw aandacht.